

УДК 338.43:334.012.8

Бутко Н.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ПЕРСПЕКТИВИ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ІНТЕГРОВАНИХ ЦУКРОБУРЯКОВИХ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР

PERSPECTIVES OF RESOURCES' PROVISION OF ENTERPRISES OF INTEGRATED SUGAR-BEET CLUSTER STRUCTURES

АНОТАЦІЯ

Наведено визначення поняття «кластер» як добровільного об'єднання географічно сконцентрованих суб'єктів господарювання. Розглянуто різновиди кластерів та основні принципи їх формування та функціонування. Визначено перспективи ресурсного забезпечення підприємств цукробурякового підкомплексу на основі їх інтеграції в аграрно-промисловий кластер. Досліджено організаційну структуру цукробурякового кластера, яка об'єднує мережу сільськогосподарських та промислових підприємств, постачальницько-збутових організацій, освітніх і дослідницьких інститутів, інформаційно-консультаційних центрів, органів влади. Розглянуто модель аграрно-промислового кластера та схему створення і функціонування цукробурякового кластерного об'єднання на рівні регіону.

Ключові слова: ресурсний потенціал, цукробуряковий підкомплекс, кластер, учасники кластерного об'єднання, соціально-економічні вигоди.

АННОТАЦИЯ

Приведено определения понятия «кластер» как добровольного объединения географически сконцентрированных субъектов хозяйствования. Рассмотрены виды кластеров и основные принципы их формирования и функционирования. Определены перспективы ресурсного обеспечения предприятий продуктовых подкомплексов на основе их интеграции в аграрно-промышленный кластер. Исследована организационная структура свеклосахарного кластера, объединяющая сеть сельскохозяйственных и промышленных предприятий, снабженческо-сбытовых организаций, образовательных и исследовательских институтов, информационно-консультационных центров, органов власти. Рассмотрена модель аграрно-промышленного кластера и схема создания и функционирования свеклосахарного кластерного объединения на уровне региона.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, свеклосахарный подкомплекс, кластер, участники кластерного объединения, социально-экономические выгоды.

ANNOTATION

The notion of a cluster as an optional association of geographically concentrated business entities was given. Different types of clusters and the main principles of their formation and functioning were introduced. Perspectives of resources' provision of enterprises of sugar-beet sub-complex on the basis of their integration to the agricultural and industrial cluster were indicated. The organizational structure of a sugar-beet cluster was analyzed. It was proved that this structure consolidates the net of agricultural and industrial enterprises, supply and sales agencies, educational and recourse intuitions, information center, power structures. The model of an agricultural and industrial cluster and a scheme of making and functioning of a sugar-beet cluster union in a certain region were offered.

Keywords: recourse potential, sugar-beet sub-complex, cluster, participants of a cluster union, social and economic profit.

Постановка проблеми. Формування та ефективно функціонування підприємств продуктових підкомплексів АПК є відображенням об'єктивного процесу розвитку інтеграційних

процесів, спрямованого на поступове виробничо-технологічне об'єднання діяльності таких підприємств з можливістю в майбутньому органічного злиття в юридично єдині формування. Цей процес супроводжується створенням різних форм інтегрованих об'єднань: агломерацій, галузевих утворень, структур для координації інтересів аграрно-промислових підприємств тощо. Нині вагоме місце серед них посідають кластери – територіально-галузеві об'єднання підприємств, чия взаємодія між собою сприяє ефективному використанню ресурсів, технічному забезпеченню, освоєнню нових технологій, вищою конкурентоспроможністю продукції на регіональному рівні, яка є досить помітною у глобальному масштабі. Тому актуальним є дослідження напрямів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств продуктових підкомплексів через перехід до кластерної моделі організації аграрно-промислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні засади кластеризації суб'єктів підприємництва досліджували науковці Т. Божидарнік, Н. Внукова, М. Войнаренко, В. Ємцев, О. Єрмаков, В. Загорський, В. Геєць, М. Кропивко, О. Кузьмін, Г. Мазнев, Р. Некрасов, О. Одінцов, А. Олійник, В. Ольвач, М. Портер, В. Россоха, П. Саблук, С. Соколенко, А. Тищенко, Л. Федулова, Р. Хасанов та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Останніми роками вченими-економістами приділяється багато уваги питанням методологічних основ створення та функціонування кластерних структур. Однак отриманні результати залишають шлях для подальших досліджень у сфері визначення перспектив щодо ефективного використання ресурсного потенціалу підприємств, що входять до кластерних об'єднань.

Метою статті є обґрунтування перспективи ресурсного забезпечення підприємств цукробурякового кластера, дослідження моделі формування інтегрованої кластерної системи з визначенням її структурних елементів та учасників, опису схеми створення та функціонування цукробурякового кластерного об'єднання на рівні регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний кластер являє собою добровільне партнерське об'єднання за територіальною ознакою виробників товарів з постачальниками та іншими інститутами, спрямоване на одержання сукупної економічної вигоди на основі комплексного задоволення своїх виробничих вимог та запитів споживачів [1]. Таке об'єднання у цілому сприяє досить великим капіталовкладенням, значній спеціалізації, впровадженню спільних проектів, у яких беруть участь взаємопов'язані підприємства з різних галузей, а також формуванню могутнього ресурсного потенціалу для забезпечення безперервної виробничо-господарської діяльності учасників інтегрованої структури. Крім того, в умовах функціонування кластерних організаційних структур його учасники незалежні у виборі своєї господарської політики та її реалізації.

Характерною особливістю кластерних структур є розвиток конкуренції між підприємствами об'єднання у зниженні витрат виробництва, цін продукції, поліпшення якості, асортименту продуктів, формування нових каналів реалізації продукції тощо, що призводить не лише до підвищення конкурентоспроможності окремого підприємства інтегрованої структури, а й певного регіону та країни загалом. Адже активна конкуренція в одній галузі виробництва кластерного об'єднання поширюється на підприємств-виробників інших його галузей, що є поштовхом для прискорення їхнього розвитку.

Основними принципами формування та функціонування кластерів мають стати [2]:

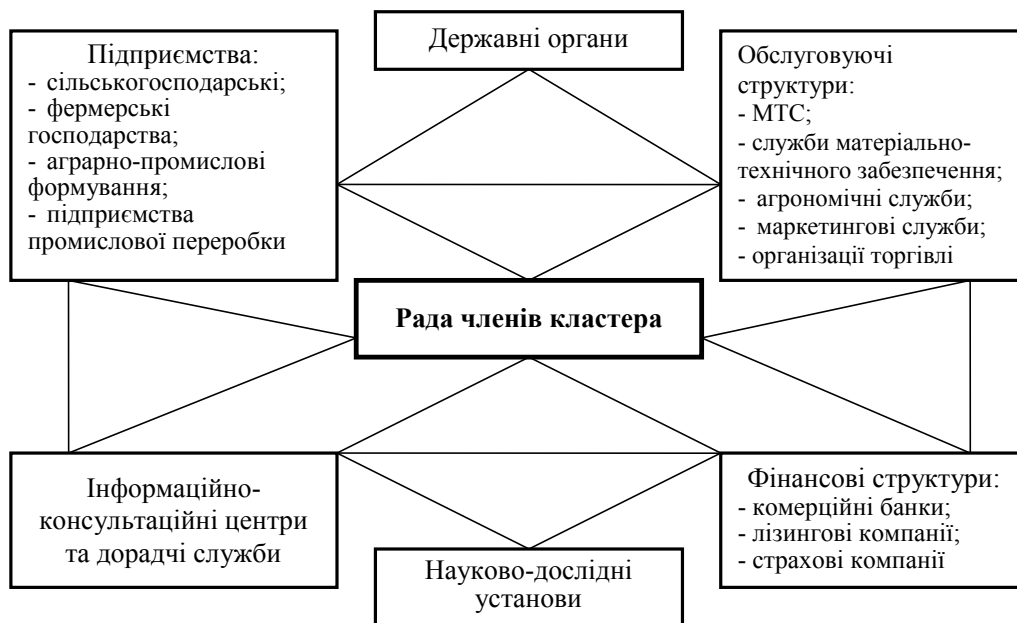
- територіальна локалізація господарюючих суб'єктів в кластерному об'єднанні;
- добровільність участі в його створенні та функціонуванні;

- виділення ядра кластера, навколо якого будуть групуватися інші учасники;
- державно-приватне партнерство;
- паритетність економічних відносин між його учасниками;
- соціальна орієнтація учасників кластерних технологій;
- спрямованість на створення інноваційних продуктів тощо.

У більшості регіонів нашої держави формуються сприятливі передумови для створення, розвитку та функціонування відповідних кластерних об'єднань. Основними з них є реалізація державних програм економічного і соціального розвитку, цільових програм розвитку галузей АПК, регіональних програм розвитку окремих галузей виробництва, які спрямовані на використання конкурентних переваг територій (наявність і якість земельних ресурсів, кваліфікація та вартість робочої сили, природно-кліматичні умови виробляти конкурентоспроможну продукцію).

На шляху запровадження кластерної моделі розвитку економіки нашої країни досить важливим кроком стало розроблення проекту Концепції створення кластерів в Україні, за якої визначають наступні їх види [3]:

1. Виробничі – об'єднують сільськогосподарські підприємства та підприємства харчової промисловості для виробництва агропродовольчих товарів.
2. Інноваційно-технологічні – об'єднання підприємств з метою створення інноваційної продукції та надання послуг суб'єктам інноваційної діяльності [4].
3. Туристичні – утворюються з підприємств різних сфер діяльності на базі туристичних активів регіону.

Рис. 1. Учасники кластерного об'єднання підприємств цукробурякового підкомплексу
 Джерело: розробка автора

4. Транспортно-логістичні – включають комплекс інфраструктури та підприємства, які спеціалізуються на зберіганні, супроводженні й доставці вантажів та пасажирів, набуваючи розвитку в регіонах зі значним транспортним потенціалом.

Нині в Черкаській області діють туристичний кластер «Золота підкова» та кластер перевізників. Однак за сучасних ринкових умов розвитку підприємств продуктивних підкомплексів АПК досліджуваного регіону доцільним є створення на базі окремих продуктивних підкомплексів (зернопродуктового, цукробурякового, олійно-, м'ясо-, молокопродуктового та інших) кластерних об'єднань, які сприятимуть спільному розвитку та зростанню конкурентоспроможності кожного з них. Метою таких продуктивних аграрно-промислових об'єднань має стати здійснення спільної діяльності підприємств-учасників кластера на інноваційній основі в межах замкнутого технологічного ланцюга – від виробництва сільськогосподарської сировини до збуту готового продукту. Таке об'єднання слугуватиме покращенню ресурсного забезпечення своїх учасників через ефективніше використання їхнього ресурсного потенціалу.

Буде правомірним, обґрунтовуючи модель цукробурякового кластерного об'єднання, використовувати термін «аграрно-промисловий кластер».

У загальному вигляді організаційна структура аграрно-промислового цукробурякового

кластера являє собою об'єднану мережу сільськогосподарських товаровиробників, підприємств промислової переробки, постачальницько-збутових організацій, освітніх і дослідницьких інститутів, інформаційно-консультаційних центрів, органів влади тощо (рис. 1).

Крім того, для управління та координації діяльності кластерного об'єднання, визначення стратегії його розвитку обов'язково створюється громадська організація (рада членів кластера), до складу якої входять представники всіх учасників, що беруть участь в діяльності кластера.

Виробнича діяльність аграрно-промислового кластера дозволяє підвищити ефективність господарювання його учасників, що забезпечується зростанням їх конкурентних переваг в порівнянні з неінтегрованими підприємствами. Це досягається за рахунок концентрації ресурсів у кластерному об'єднанні, взаємного доступу до окремих їх видів, спільного використання різних видів ресурсів та обміну інформацією в процесі колективної діяльності підприємств-учасників кластера.

Для активізації підприємницької діяльності аграрно-промислового виробництва доцільно запроваджувати організаційні моделі кластерного об'єднання з метою удосконалення системи організації ефективного використання ресурсного потенціалу підприємств цукробурякового підкомплексу. Графічне зображення кластерної моделі представлено на рисунку 2.

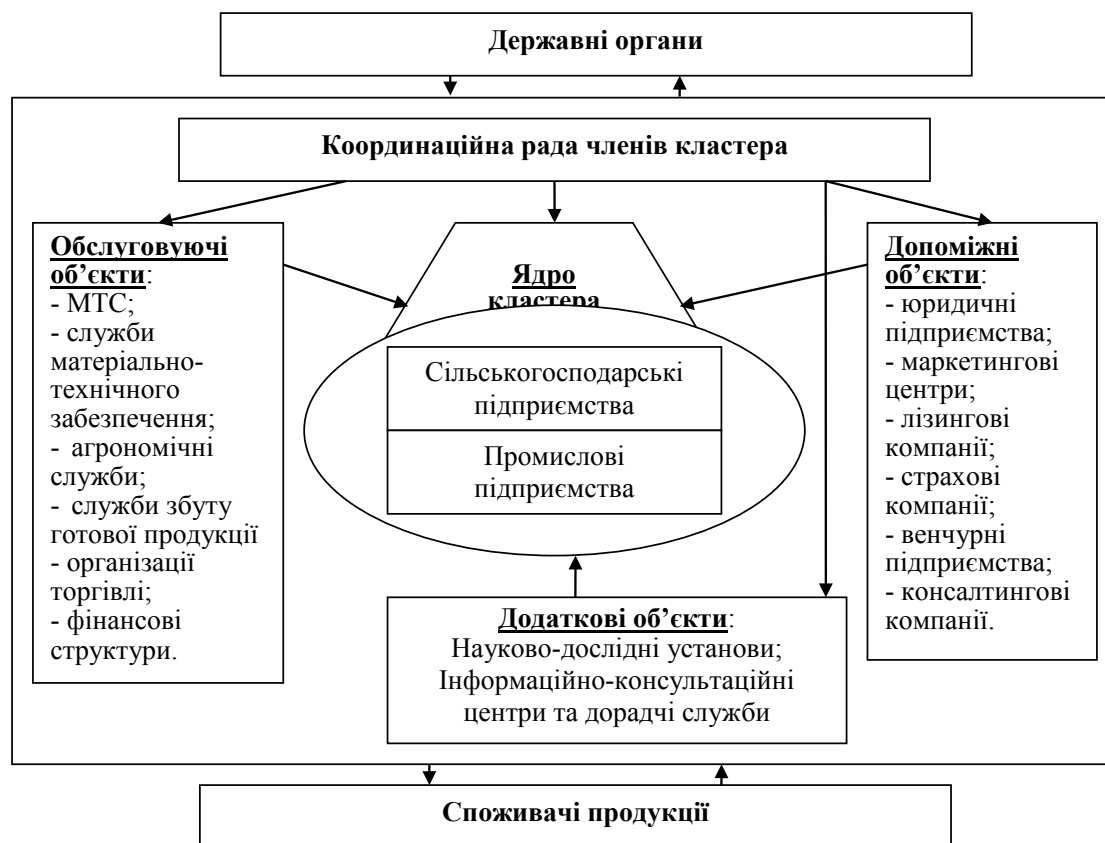

Рис. 2. Модель кластерного об'єднання підприємств цукробурякового підкомплексу

Джерело: розробка автора

В межах моделі аграрно-промислового кластерного об'єднання виділяємо декілька структурних елементів: ядро кластера, обслуговуючі об'єкти, допоміжні та додаткові об'єкти, державні органи влади, споживачі продукції підприємств-учасників кластера.

Ядро кластерного об'єднання включає такі об'єкти, навколо яких відбувається групування кластерної структури. Тому в процесі створення аграрно-промислового кластера його ядром повинні виступати сільськогосподарські та (або) переробні підприємства, направлені на виготовлення конкретного виду кінцевої продукції, тобто аграрні підприємства відповідної спеціалізації та підприємства промислової переробки їх основних видів продукції.

До обслуговуючих об'єктів слід приєднати такі підприємства, які займаються обслуговуванням об'єктів ядра кластера та забезпечують їх безперебійне функціонування. До них варто включити: машинно-тракторні станції, служби матеріально-технічного забезпечення, агрономічні, збуту готової продукції тощо, торговельні організації, фінансові структури у вигляді банківських та небанківських кредитних організацій.

Допоміжні об'єкти повинні включати різноманітні організації та компанії, наявність яких не обов'язкова для функціонування підприємств ядра кластера, але бажана. До них слід віднести юридичні організації, маркетингові центри, лізингові та страхові компанії, венчурні підприємства, консалтингові компанії тощо. Їх наявність в складі кластерного об'єднання має забезпечувати досягнення стратегічних вигід.

Додаткові об'єкти – елементи кластерного об'єднання, діяльність яких безпосередньо впливає на функціонування об'єктів ядра кластера. Вони включають науково-дослідні установи, інформаційно-консультаційні центри та дорадчі служби. Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку не лише фахівців для підприємств-виробників продукції кластерного об'єднання, але і забезпечують ці підприємства АПК науковими кадрами, які займаються удосконаленням існуючих технологій виробництва, техніки, методик в управлінні, економіці, організації виробничого процесу, різноманітних положень, інструкцій, стандартів тощо, а також розробляють нові з їх апробацією на відповідних підприємствах у межах регіону. Дорадчі служби надають учасникам кластера необхідні інформаційно-консультаційні послуги.

Інтеграція науки і виробництва в цукробуряковому кластері надає великі можливості впровадженню інновацій у виробництво, забезпечує високий рівень обізнаності персоналу підприємств із сучасними розробками у будь-якій сфері діяльності, дозволяє вирішувати складні проблеми, які потребують неординарних рішень і допомагають забезпеченню конкурентоспроможності підприємств інтегрованих структур та їх продукції [5].

Кластери створюються з урахуванням потреб на основі використання наявних можливостей підприємств та скоординованих зусиль усіх заінтересованих сторін за обов'язкової підтримки органів влади. Процес створення та функціонування цукробурякового кластера є поступовим відображенням здійснення низки процедур, який складається з наступних етапів (рис. 3):

1. Підготовчо-проектний етап, який ґрунтується на здійсненні підготовчих робіт та проектуванні програми розвитку аграрно-промислового кластерного об'єднання. Він включає наступні підетапи:

- визначення потенційних учасників кластерної організаційної структури;
- створення робочої групи;
- визначення основних напрямів діяльності підприємств об'єднання;
- розробка концепції та цілей функціонування кластера;
- ознайомлення, розробка та затвердження нормативно-правової бази для забезпечення функціонування кластера.

– підготовка програми розвитку об'єднання із зазначенням ролі державних органів.

2. Організаційно-економічний етап передбачає:

- формування структури моделі кластерного об'єднання;
- обрання учасників координаційної ради;
- визначення ядра кластера, його структурних елементів та взаємозв'язків між усіма учасниками об'єднання;
- визначення масштабів діяльності учасників інтегрованої структури;
- визначення функцій підприємств-учасників та їх закріплення за структурними одиницями кластера;
- розробка рекомендацій щодо ефективного функціонування кластера з врахуванням заходів державної підтримки;
- створення нормативно-правових і організаційно-господарських механізмів реалізації напрямів програми розвитку кластерного об'єднання.

3. Аналітично-прогнозний етап. В структурі цього етапу виділяють наступні підетапи:

- стратегічний аналіз потенціалу виявленої моделі цукробурякового кластера, визначення його сильних та слабких сторін;
- розробка програми довгострокового розвитку кластера з прогнозуванням основних показників діяльності підприємств у його складі;
- формування методичних підходів щодо оцінки ефективності кластерного об'єднання;
- розробка методичних підходів підвищення ефективності діяльності кластера задля отримання конкурентних переваг.

4. Запровадження моделі в практику. На цьому етапі відбувається забезпечення функціонування створеної моделі аграрно-промислового кластера через реалізацію програми його розвитку та оцінка результатів діяльності учасників об'єднання. Функціонування підприємств у складі кластера включає наступні кроки:

- обґрунтування потреб у продукції та виробничій потужності підприємств-учасників об'єднання;
- організація виробничого процесу підприємств кластера;
- інтеграція ресурсного потенціалу підприємств АПК;
- отримання додаткових ефектів від діяльності підприємств-учасників кластера;
- досягнення запланованих кінцевих результатів аграрно-промислового кластера;
- забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякових кластерних організаційних структур через оптимізацію операційної діяльності.

Стратегічна спрямованість кластерної моделі організації виробництва полягає у забезпеченні

співробітництва між учасниками інтегрованого об'єднання, що призводить до підвищення ефективності діяльності як окремих підприємств цукробурякового підкомплексу, так і регіону в цілому. Кластерні цукробурякові структури забезпечують ефективність управління, цілеспрямоване використання ресурсного потенціалу та організаційно-економічного ресурсу підприємств-учасників об'єднання.

Практика функціонування кластерних об'єднань свідчить про значні соціально-економічні вигоди (ефекти), які забезпечуються визначальними чинниками формування кластерної моделі виробництва (співробітництво на контрактних засадах, спільність і взаємодоповнюваність діяльності, гнучкість виробничого

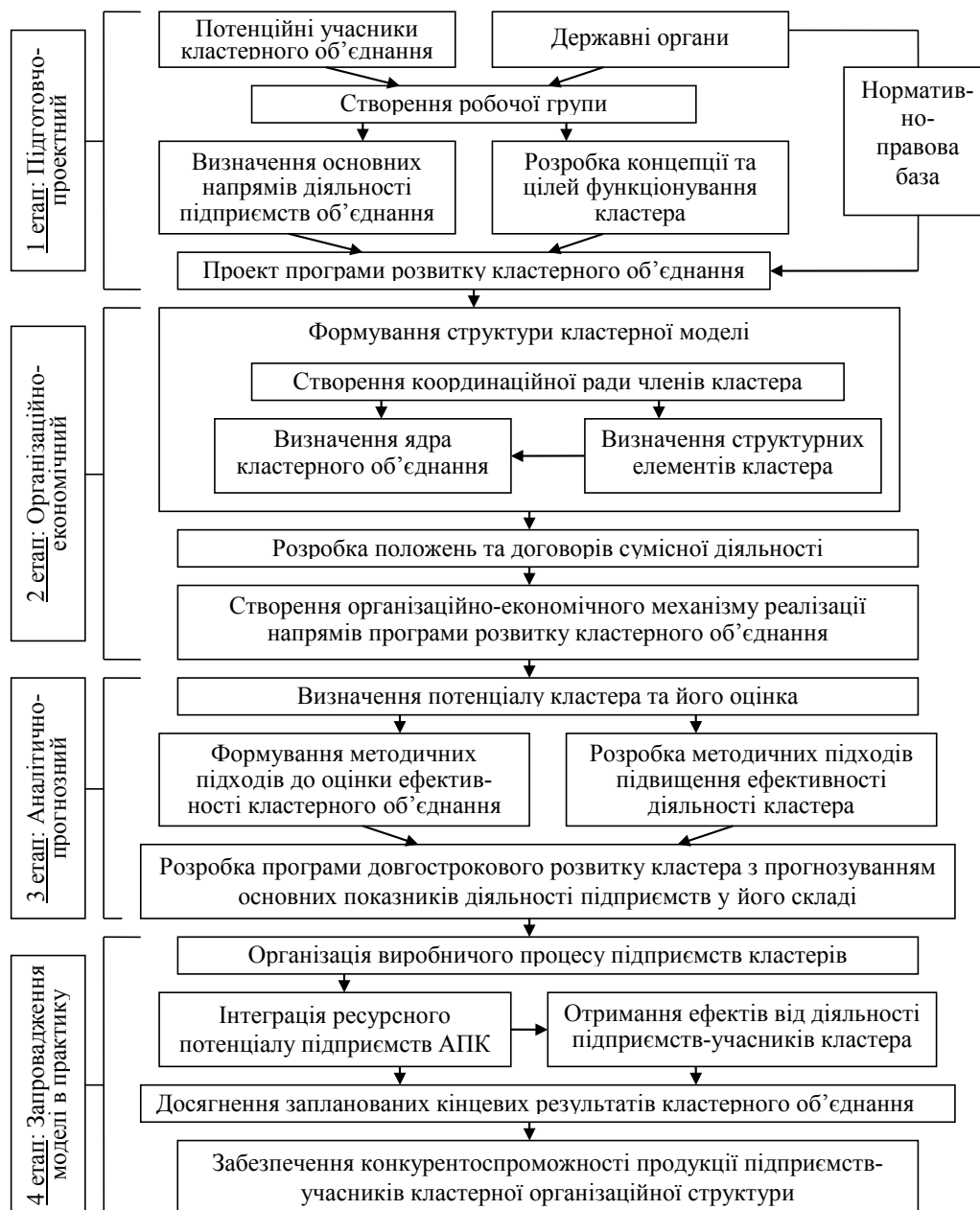

Рис. 3. Схема створення та функціонування цукробурякового кластерного об'єднання на рівні регіону

Джерело: розробка автора

потенціалу тощо) та основні мотиви об'єднання господарюючих суб'єктів на принципах класифікації, до яких належать [6]: економія на масштабах виробництва (включаючи технічний і ринковий масштаби), економія трансакційних витрат, економія на масштабі сфери діяльності або диверсифікації діяльності.

Ефект масштабу виробництва інтегрованої структури досягається за рахунок зниження витрат на одиницю продукції через збільшення загального об'єму виробництва при більш ефективному використанні наявних ресурсів підприємств-учасників. Основним джерелом такого виду ефекту операційної синергії є розподіл постійних витрат на більшу кількість продукції, що виготовляється, за наявних виробничих потужностей, чисельності персоналу тощо. Отримання ефекту масштабу виробництва кластера можливе за рахунок централізації певних функцій: зменшення адміністративних, маркетингових та інших операційних витрат, а також через підвищення кваліфікації працівників та загального стратегічного управління кожного підприємства кластерної структури.

Вигоди від інтеграції можуть бути отримані за рахунок економії витрат на проведення науково-дослідних робіт (розробка нових технологій, створення нового асортименту продукції тощо). Наприклад, підприємство, маючи хороших дослідників, інженерів, програмістів, однак не забезпечене відповідними виробничими потужностями, мережею реалізації, входить до складу інтегрованої структури для можливості успішного функціонування. І навпаки, підприємство, яке володіє достатнім ресурсним та іншими видами потенціалів, позбавлене необхідних наукових кадрів. Їх входження в кластерну аграрно-промислову структуру дозволить поєднати провідні наукові ідеї, виробничі та фінансові ресурси, необхідні для їх діяльності.

Процес інтеграції підприємств в межах продуктивних підкомплексів надає переваги його учасникам через комбінування та комплексне використання взаємодоповнюючих ресурсів, які є в наявності цих підприємств. Такий ефект синергії може проявлятися через доступ до фінансових ресурсів великих організацій підприємств невеликих за розмірами, які, в свою чергу, можуть запропонувати свої послуги чи необхідний продукт за нижчими цінами, ніж на ринку.

Досить суттєвою вигодою від інтеграції є ефект монополізації [7], який призводить до зростання ринкової влади інтегрованої структури, зменшення конкуренції та посилення ринкових бар'єрів.

За рахунок оптимального формування потенціалу організаційної системи управління проявляє свій вплив управлінський вид синергії, який забезпечує ефективне використання коштів підприємств після їх об'єднання в кластерні структури.

Висновки. Отже, кластеризація виступає високопродуктивною і конкурентоспроможною

формою кооперації, яка об'єднує різноманітні підприємства, організації, установи, заклади освіти, державні органи для досягнення єдиної мети. Головними її особливостями виступають інноваційна орієнтованість, просторове розташування, подолання вузько-галузевого бачення економіки регіону. Успішність діяльності кластерних структур проявляється через можливість підвищення рівня спеціалізації підприємств, які є учасниками об'єднання, підвищення ефективності використання їх наявного ресурсного потенціалу за рахунок концентрації та взаємообміну ресурсами, розширення масштабів виробництва таких інтегрованих структур. Ефективність функціонування кластерів пояснюється також можливістю ефективного використання робочої сили, мобілізації резервів наявних виробничих потужностей, налагодження тісних кооперативних зв'язків і раціональних транспортних перевезень, організації сучасного інформаційного і транспортного забезпечення, їх управлінської діяльності, що дозволяє зменшити затрати у виробничій та невиробничій діяльності кластера, збільшити випуск продукції та її якість, розширити частку ринку, а отже, підвищити ефективність виробництва за рахунок резервів організаційного потенціалу при обмеженому фінансуванні інвестицій. Тому стає очевидним, що скоординовані зусилля учасників цукробурякового кластерного об'єднання на різних рівнях згодом сприяють підвищенню ефективності використання їх ресурсного потенціалу, ролі задіяних секторів економіки, території та поліпшенню добробуту населення регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Внукова Н.М. Услуги банков как обеспечение кластерных инициатив трансграничного сотрудничества / Н.М. Внукова // Банкир. – 2007. – № 1. – С. 56–60.
2. Божидарнік Т.В. Інновації в молочному секторі економіки та їх роль у розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України / Т.В. Божидарнік // Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. – 2011. – № 1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/2011_1/27Bogidarnic.pdf.
3. Россоха В.В. Кластерна модель організації виробничих систем / В.В. Россоха // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 146–152.
4. Мазнев Г.Є. Методологічні засади створення та ефективного функціонування інноваційних технологічних кластерів / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2015. – №1. – С. 70–77.
5. Ольвач В.І. Підкомплекс по виробництву та переробці зернових культур: сутність, структура, специфіка формування / В.І. Ольвач // Вісник Східноєвропейського ун-ту економіки і менеджменту. – 2010. – Вип. 2 (8). – С. 108–115.
6. Одінцов О.М. Формування організаційно-економічного механізму агропромислових кластерних систем / О.М. Одінцов // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 18–23.
7. Скопенко Н.С. Теоретичне обґрунтування інтеграції суб'єктів господарювання / Н.С. Скопенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Вип. 26. – С. 187–195.